

مقایسه مزیت نسبی صادرات گیاهان دارویی ایران با سایر کشورهای صادرکننده (مطالعه موردی: رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز)

شهریار نصیبیان*، طاهره غلامحسینی*، فرخنده جبل‌عاملی⁺

تاریخ دریافت: ۹۱/۰۲/۱۰ تاریخ پذیرش: ۹۱/۱۱/۲۱

چکیده

در این مقاله مزیت نسبی صادرات گیاهان دارویی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز ایران و یازده کشور عمده صادرکننده با شاخص RSCA در دوره زمانی ۱۹۹۵-۲۰۰۸ بررسی شد. شاخص مزبور طبق آمار سایت خوار و بار جهانی (فائو) محاسبه گردید. طبق نتایج، کشورهای سوریه، ایران، هند، ترکیه، سنگاپور، مصر، مراکش، بلغارستان و ویتنام دارای مزیت نسبی و کشورهای کانادا و آلمان فاقد مزیت نسبی صادراتی است. هم‌چنین کشور چین در برخی سال‌ها دارای مزیت نسبی صادراتی است. کشور ایران هر چند در صادرات گیاهان دارویی منتخب دارای مزیت نسبی است، ولی قدرت رقابت صادراتی آن دارای روند نوسانی و نزولی است. از سوی دیگر تحلیل جایگاه رقابتی ایران در مزیت نسبی صادرات این گیاهان دارویی در مقایسه با سایر کشورهای عمده صادرکننده بیانگر تنزل جایگاه از رتبه سوم به ششم جهانی است.

طبقه‌بندی JEL: P52, Q17, M21

واژگان کلیدی: مزیت نسبی صادرات، گیاهان دارویی، شاخص RSCA.

* دانشجویار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، گروه اقتصاد، تهران، ایران (نویسنده‌ی مسئول)، پست الکترونیکی:

sh_Nessabian@IAUCTB.ac.ir
gholamhoseini.m@gmail.com
fameli@ut.ac.ir

** کارشناس ارشد علوم اقتصادی، پست الکترونیکی:

⁺ دانشجویار اقتصاد دانشگاه تهران، گروه اقتصاد، تهران، ایران، پست الکترونیکی:

۱. مقدمه

امروزه تجارت بین‌الملل و مسایل مربوط به آن یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های کشورهای جهان است. در این راستا، یکی از مسایل مهم به منظور کسب موفقیت یک کشور در امر تجارت خارجی، آگاهی از مزیت‌های نسبی آن کشور است که خود یکی از محورهای مهم اطلاعاتی در جهت برنامه‌ریزی برای اقتصاد کشورها محسوب می‌شود (کرباسی، ۱۳۸۴، ۳۰). بنابراین آگاهی از مزیت نسبی در بخش تجارت خارجی به منظور کسب موفقیت برای هر کشوری ضروری است. مزیت نسبی در بخش صادرات از اهمیت بیشتری برخوردار است؛ زیرا بار سنگین رسالت بخش تجارت خارجی را عمدتاً صادرات به دوش می‌کشد؛ به گونه‌ای که به جرأت می‌توان گفت مزیت نسبی کالاهای صادراتی مهم‌ترین ابزار و اهرم راهبرد توسعه صادرات در هر کشوری است (دایی، ۱۳۷۶). مزیت نسبی که در ارتباط با تجارت بین‌الملل مطرح می‌شود- بدین معناست که اگر یک کشور کالایی را نسبت به دیگر کشورها ارزان‌تر تولید کند (با شرط یکسان بودن کالای مورد بررسی در هر دو کشور)، کشور یاد شده در کالای مورد نظر دارای مزیت نسبی بوده و با وارد شدن در صحنه رقابت می‌تواند از صادرات آن کالا منتفع گردد (تکیه، ۱۳۸۶: ۱۷۹).

توسعه صادرات غیرنفتی و رهایی از درآمد تک محصولی از اهداف نظام اقتصادی ایران در جهت استقلال، خودکفایی و تحصیل ارز است. در این راستا، توجه به کالاهایی که امکان بالقوه برای صادرات آنها وجود دارد، ضروری است. از آن جمله می‌توان به گیاهان دارویی اشاره کرد. گیاهان دارویی یکی از منابع بسیار ارزشمند در گستره وسیع منابع طبیعی ایران است که در صورت شناخت علمی، کشت، توسعه و بهره‌برداری صحیح، می‌تواند نقش مهمی در سلامت جامعه، اشتغال‌زایی و افزایش صادرات غیر نفتی ایفا نماید. تقریباً بیش از ۸۰ درصد گیاهان دارویی مشهور و قابل مصرف در دنیا در اکثر نقاط ایران کشت می‌شود. کشت و برداشت گیاهان دارویی نسبت به دیگر محصولات کشاورزی دارای هزینه کمتری است. ضمناً بازدهی آن نیز زودرس است. در نهایت می‌توان چنین نتیجه گرفت سرمایه‌گذاری روی گیاهان دارویی برای کشور سودآوری کلانی داشته باشد (کشفی بناب، ۱۳۸۸: ۴۸ - ۳۶).

طبق آمار سایت سازمان خوار و بار جهانی^۱ (فائو)، رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز چهار قلم اصلی صادراتی گیاهان دارویی ایران را تشکیل می‌دهد. در نتیجه توجه به جنبه‌های اقتصادی این گیاهان به منظور تأمین نیازهای داخلی و خارجی ضروری است. تولید جهانی گیاهان دارویی منتخب در سری زمانی بررسی شده (۲۰۰۸-۱۹۹۵) روند صعودی در جهان داشته به طوری که از ۳۱۰۰۴۴ تن در سال ۱۹۹۵ به ۴۸۲۶۲۵ تن در سال ۲۰۰۸ رسیده است. یعنی تولید جهانی این گیاهان حدود ۱/۵ برابر افزایش یافته است. این در حالی است که تولید گیاهان دارویی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز ایران در این بازه بیش از دو برابر افزایش یافته و از ۱۵۰۰۰ تن در سال ۱۹۹۵ به ۳۱۷۷۱ تن در سال ۲۰۰۸ رسیده است.

همچنین طبق آمار فائو، صادرات جهانی گیاهان دارویی منتخب از سال ۱۹۹۵ تا سال ۲۰۰۸ دارای روند صعودی بوده است. بر این اساس، میزان صادرات گیاهان دارویی یاد شده از ۱۴۲۳۲۹ تن در سال ۱۹۹۵ به ۲۸۳۳۰۸ تن در سال ۲۰۰۸ رسیده است. یعنی صادرات جهانی این گیاهان حدود دو برابر افزایش یافته است. این در حالی است که صادرات ایران از ۱۳۵۰۰ تن در سال ۱۹۹۵ به ۱۴۲۸۶ تن در سال ۲۰۰۸ رسیده است. با توجه به شواهد آماری مذکور این پرسش مطرح می‌شود که آیا صادرات گیاهان دارویی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز کشور ایران دارای مزیت نسبی می‌باشد؟ در واقع هدف از این مقاله تعیین مزیت نسبی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز از دیدگاه تجاری (صادرات) و تعیین جایگاه صادراتی ایران در بین سایر کشورهای عمده صادرکننده این گیاهان است. فرضیات مطرح شده در این تحقیق به شرح زیر است: ایران در مزیت نسبی صادرات گیاهان دارویی منتخب نسبت به سایر صادرکنندگان از رتبه برتری برخوردار است. مزیت نسبی صادرات رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز ایران از سال ۲۰۰۵ (پذیرفته شدن ایران به عنوان عضو ناظر در سازمان تجارت جهانی^۲) به بعد در حال افزایش است.

1. Food and Agriculture Organization (FAO)

2. World Trade Organization (WTO)

در ادامه، به ترتیب به ادبیات موضوع، روش‌شناسی تحقیق، معرفی شاخص مزیت نسبی آشکار شده متقارن^۱ و متغیرهای مربوطه پرداخته می‌شود. نتیجه‌گیری و پیشنهادها نیز در بخش پایانی ارایه خواهد شد.

۲. ادبیات موضوع

مفهوم نظریه مزیت نسبی از ابتدای مطرح شدن تاکنون دچار دگرگونی زیادی شده است. ریکاردو، که ابتدا این واژه را در تجارت بین الملل به کار برد، مزیت نسبی را بر مبنای ارزش واقعی کار مصرف شده در تولید کالا می‌دانست. بر این اساس، مزیت نسبی یعنی این که یک کشور، کالایی را نسبت به کالای دیگر با میزان کار واقعی کمتری تولید کند (دایی، ۱۳۷۶).

مفهوم کاربردی مزیت نسبی با مفهوم ارایه شده توسط اقتصاددانانی چون دیوید ریکاردو متفاوت است؛ زیرا وجود مزیت نسبی در زمینه تولید کالا یا کالاها، هر چند شرط لازم برای ارتفاع از تجارت بین الملل است ولی کافی نیست. بنابراین، تعیین مزیت نسبی از طریق عملکرد صادراتی یک کشور و تعیین عدم مزیت نسبی از طریق عملکرد وارداتی آن کشور، بسیار منطقی‌تر است. در واقع عملکرد صادرات و واردات یک کشور، جایگاه آن کشور را در سطح جهانی نشان می‌دهد. هرگاه کشوری از طریق شاخص‌های عملکرد مزیت نسبی، دارای برتری باشد به یقین می‌توان گفت آن کشور در تولید و صادرات کالای مورد نظر از مزیت نسبی برخوردار است. زیرا چنین کشوری علاوه بر برتری‌های نسبی در هزینه‌های تولید، بر هزینه‌های پس از فرآیند تولید مانند حمل و نقل، بیمه و عوامل غیر اقتصادی نیز غلبه کرده و جایگاه خود را در سطح جهانی بهبود بخشیده است. بنابراین، روش عملکردی برای تعیین مزیت نسبی بسیار منطقی‌تر از روش صرفاً مقایسه هزینه‌های تولیدی کالاها در میان کشورها خواهد بود.

با توجه به مطالب فوق، تعریف مزیت نسبی عبارت است از توانایی یک کشور در تولید و صدور کالایی با هزینه ارزان‌تر و کیفیت بالاتر در سطح جهانی.

اقتصاددانان به دلیل در اختیار داشتن عملکرد تجارت خارجی سعی دارند برای تعیین مزیت نسبی از روش عملکردی استفاده نمایند. هر چند ممکن است مزیت نسبی استنتاجی با مزیت نسبی واقعی متفاوت باشد اما تقریباً در اغلب موارد می‌توان ادعا کرد که مزیت نسبی استنتاجی به روش عملکرد تجارت خارجی تا حدودی تعیین‌کننده مزیت نسبی واقعی است. لذا این استدلال باعث شده عده‌ای از اقتصاددانان روش عملکردی را برای تعیین مزیت نسبی مورد استفاده قرار دهند (ملکشاهیان، ۱۳۸۲).

در خصوص بخش کشاورزی، سرین و سیوان^۱ (۲۰۰۸، ۴۱-۲۵) نشان دادند ترکیه دارای مزیت نسبی شایان توجهی در صادرات آب میوه و روغن زیتون است، اما در مورد گوجه فرنگی دارای مزیت نسبی نمی‌باشد. تیموری و چیدری (۲۰۰۸، ۴۰۳-۳۵۹) نشان دادند که مزیت صادراتی ایران در تولید پسته طی سال‌های ۲۰۰۰ - ۲۰۰۴ شایان توجه بوده است. مهربانی بشرآبادی و همکاران (۱۳۸۸، ۸۱-۶۳) به بررسی مزیت نسبی و نقش‌ریزی تجاری صادرات خرماهای ایران پرداخته و نشان دادند ایران طی دوره ۱۹۹۵ - ۲۰۰۵ در صادرات خرما دارای مزیت نسبی بوده و متوسط شاخص‌های RCA^۲ و RSCA برای این دوره ۷/۳۲ و ۰/۷۴ بوده است.

نصایبان و همکاران (۱۳۹۰، ۱۲۲-۱۲۳) در بررسی مزیت نسبی تولید ذرت در ایران در طی شش سال زراعی ۱۳۸۱ الی ۱۳۸۶ کاهش مزیت ناشی از کاهش نرخ ارز واقعی را نشان دادند. علمدارلو و حسنی (۱۳۸۸، ۱۰۱) به بررسی مزیت نسبی تولید، صادرات و شناسایی بازارهای هدف زیره سبز پرداخته و نشان دادند ایران در صادرات زیره سبز دارای مزیت نسبی بالایی است. بهترین بازارهای هدف این محصولات کشورهای سریلانکا، نیوزیلند، آمریکا و مکزیک تعیین شد.

متأسفانه در ایران با وجود تایید ویژه بر گسترش صادرات غیرنفتی، تاکنون مطالعه جامعی در زمینه صدور گیاهان دارویی به ویژه رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز صورت نگرفته است. همان‌طور که ذکر شد طبق آمار فائو، این گیاهان دارویی جزء مهم‌ترین محصولات کشاورزی صادراتی

1. Serin and Civan

2. Revealed Comparative Advantage (RCA)

ایران محسوب می‌شود. بنابراین در این مقاله به بررسی مزیت نسبی گیاهان دارویی منتخب از دیدگاه صادراتی و تعیین جایگاه آن در بین کشورهای عمده صادر کننده این محصولات پرداخته می‌شود.

۳. روش شناسی

با توجه به استدلال‌های ارائه شده در بخش ادبیات موضوع، در این مقاله به بررسی مزیت نسبی صادراتی با این روش پرداخته می‌شود. شاخص‌های بالاسا، شاخص تکامل یافته بالاسا، مزیت نسبی آشکار متقارن، شاخص میچلی، خی دو، CTB و بالانس مهم‌ترین شاخص‌ها در روش عملکردی محسوب می‌شود (انویه تکیه، ۱۳۸۲). به منظور پویا کردن روش، مطالعه در یک دوره چهارده ساله متوالی (۲۰۰۸-۱۹۹۵) انجام شد. علت انتخاب سال ۱۹۹۵ به عنوان زمان شروع این مطالعه، به آغاز کار سازمان تجارت جهانی در سال یاد شده برمی‌گردد. آمار و اطلاعات گیاهان دارویی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز ایران و سایر کشورهای جهان از سایت سازمان خوار و بار جهانی (فائو) استخراج شد. بررسی‌ها نشان داد ۱۲ کشور سوریه، هند، ترکیه، ایران، سنگاپور، چین، مصر، آلمان، کانادا، مراکش، بلغارستان و ویتنام به طور پیوسته در فاصله سال‌های ۱۹۹۵ - ۲۰۰۸ برترین صادرکنندگان رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز جهان بوده‌اند. در مطالعه حاضر در بین شاخص‌های مهم روش عملکردی، شاخص (RSCA) به دلیل معایب کمتر مورد استفاده قرار گرفت.

۳-۱. شاخص مزیت نسبی آشکار متقارن (RSCA)

بررسی دامنه تغییرات شاخص مزیت نسبی آشکار شده در صادرات توسط لارسن نشان می‌دهد یک حالت عدم تقارن بین مقدار محاسباتی در شرایط وجود یا نبود مزیت نسبی وجود دارد، به طوری که مقادیر صفر تا یک بر نبود و یک تا بی‌نهایت بر وجود مزیت نسبی دلالت دارد (لارسن، ۱۹۹۸). برای رفع این ضعف، شکل متقارنی از این شاخص به نام شاخص مزیت نسبی آشکار شده متقارن (RSCA) به صورت رابطه‌ی زیر ارائه شده است (براسیلی، ۲۰۰۲).

-
1. Laursen
  2. Brasili

$$RCA_i^j = \left(X_i^j / X_t^j \right) / \left(X_i^w / X_t^w \right) \Rightarrow RSCA_i^j = \frac{RCA_i^j - 1}{RCA_i^j + 1} \quad (1)$$

متغیرهای مورد بررسی جهت برآورد شاخص های مذکور به شرح زیر است:

X_i^j : ارزش صادرات کالای i توسط کشور j ; X_t^j : ارزش کل صادرات کشور مورد نظر
 X_i^w : ارزش کل صادرات کالای i در سطح جهان؛ X_t^w : ارزش کل صادرات جهان

شاخص RCA بیان کننده نسبت صادرات (ارزش صادرات) محصول خاص یک کشور از کل صادرات آن کشور نسبت به سهم صادرات جهانی همان محصول به کل صادرات جهانی می باشد. عبارات مخرج کسرهای صورت و مخرج در تحقیقات مختلف به شکل های گوناگون استفاده شده است. در برخی تحقیقات، کل صادرات جهان لحاظ شده و در بعضی از مطالعات با توجه به گروه محصول (کشاورزی یا صنعتی بودن آن)، از آمار کل صادرات کشاورزی یا آمار کل صادرات صنعتی استفاده شده و در پاره ای از آنها صادرات غیرنفتی لحاظ شده است (تکیه و همکاران، ۱۳۸۲). دامنه تغییرات شاخص RSCA بین -۱ تا +۱ است که مقادیر منفی بیانگر نبود و مقادیر مثبت بیانگر وجود مزیت نسبی در صادرات محصول است.

۴. برآورد مدل و تجزیه و تحلیل آن

برای محاسبه شاخص های RSCA از داده های ارزش صادرات رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز کشورهای منتخب، جهان و ارزش کل صادرات کشاورزی کشورها و جهان استفاده شد. نتایج محاسبات شاخص های RSCA در جدول (۱) ارائه شده است.

طبق نتایج شاخص RSCA، کشورهای ایران، هند، سوریه، بلغارستان، چین، مصر، سنگاپور، مراکش، ترکیه و ویتنام در صادرات گیاهان دارویی منتخب دارای مزیت نسبی و کشورهای آلمان و کانادا فاقد مزیت نسبی است. طی سال های ۲۰۰۸ - ۱۹۹۵ شاخص محاسبه شده کشور آلمان روندی نزولی با مقادیری منفی داشته است. شاخص RSCA آلمان در سال های ۱۹۹۵ - ۲۰۰۸ به میزان ۹۳/۹۷ درصد کاهش یافته و RSCA کانادا در این مدت به جز سال ۱۹۹۹ همواره منفی بوده

است. به عبارت دیگر، کانادا در صدور گیاهان دارویی منتخب مزیت نسبی ندارد. روند شاخص مزیت نسبی آشکار شده متقارن کانادا در صدور این محصولات همیشه در جایگاهی پایین‌تر از متوسط شاخص مزیت نسبی دیگر کشورها بوده است.

کشور چین در برخی سال‌ها دارای مزیت نسبی صادراتی ضعیفی بوده است. طی سال‌های ۱۹۹۵ - ۲۰۰۸ مقادیر شاخص RSCA کشورهای سوریه، ایران، مصر، بلغارستان، هند، مراکش، ترکیه، سنگاپور و ویتنام همیشه مثبت و بین صفر و یک بوده و در واقع این کشورها در صادرات گیاهان دارویی منتخب دارای مزیت نسبی هستند. به عبارت دیگر گیاهان دارویی منتخب در این کشورها نسبت به سایر کشورهای صادرکننده از هزینه تولید کمتر و کیفیت بالاتری برخوردار است. روند تغییرات شاخص RSCA رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز ایران دارای نوسان است که می‌تواند نتیجه نوسان در میزان صادرات، مقادیر تولید و ارزش صادرات گیاهان دارویی منتخب باشد. با مقایسه داده‌های شاخص RSCA رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز ایران در سال‌های ۱۹۹۵ و ۲۰۰۸، مشخص می‌شود که با وجود رشد میزان تولید و صادرات این محصولات، مزیت نسبی صادرات رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز به میزان ۱۰/۳۲ درصد از مقدار ۰/۹۳۴۲ به ۰/۸۳۷۷ تنزل یافته است. هم‌چنین اگر قرار باشد روند تغییرات این شاخص در طول زمان نتیجه تلاش و برنامه‌ریزی ایران در زمینه صادرات رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز باشد، تغییرات نوسانی شاخص RSCA ایران نشان می‌دهد که یک استراتژی صادراتی مشخص برای رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز وجود ندارد. در سال ۲۰۰۸ بر اساس شاخص مزیت نسبی آشکار شده متقارن، کشورهای ایران، سوریه، هند، ترکیه، سنگاپور، چین، مصر، مراکش، بلغارستان و ویتنام دارای مزیت نسبی بوده‌اند که در این بین میزان مزیت نسبی صادراتی ایران بیش از ترکیه، سنگاپور، چین و ویتنام و کمتر از پنج کشور دیگر است. میانگین معیار RSCA برای کشورهای سوریه (۰/۹۷۵۷)، ایران (۰/۹۰۴۵)، مصر (۰/۸۹۸۴)، بلغارستان (۰/۸۸۰)، هند (۰/۸۵۱)، مراکش (۰/۷۶۹)، ترکیه (۰/۷۶۴۸)، سنگاپور (۰/۷۴۱)، ویتنام (۰/۱۵۵)، چین (۰/۰۶۲)، کانادا (۰/۱۹۷۹-) و آلمان (۰/۳۸۹-) می‌باشد.

جدول ۱. مقادیر شاخص مزیت نسبی آشکار شده متقارن (RSCA) رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز

کشورهای عمده صادرکننده

کشور سال	ایران	سوریه	هند	ترکیه	سنگاپور	چین
۱۹۹۵	۰/۹۳۴۲	۰/۹۸۰۰	۰/۷۸۲۰	۰/۸۲۲۳	۰/۷۴۸۴	۰/۳۰۹۸
۱۹۹۶	۰/۹۵۹۶	۰/۹۶۶۳	۰/۸۱۸۰	۰/۸۱۷۰	۰/۸۰۳۲	۰/۱۶۰۵
۱۹۹۷	۰/۹۱۷۱	۰/۹۵۷۱	۰/۸۹۸۸	۰/۸۶۰۵	۰/۷۵۰۵	-۰/۰۱۲۵
۱۹۹۸	۰/۹۶۱۰	۰/۹۵۴۵	۰/۸۲۲۹	۰/۸۸۶۰	۰/۶۸۶۸	-۰/۱۰۴۲
۱۹۹۹	۰/۹۴۶۴	۰/۹۶۲۸	۰/۸۳۷۰	۰/۸۵۶۵	۰/۸۱۰۷	-۰/۱۱۳۶
۲۰۰۰	۰/۹۱۵۵	۰/۹۸۰۵	۰/۸۹۸۵	۰/۸۴۴۶	۰/۸۰۴۵	-۰/۰۴۶۸
۲۰۰۱	۰/۸۸۳۶	۰/۹۸۹۵	۰/۸۶۴۹	۰/۸۱۰۸	۰/۸۱۶۱	۰/۱۱۴۴
۲۰۰۲	۰/۸۹۲۱	۰/۹۸۶۸	۰/۷۸۵۱	۰/۸۶۵۹	۰/۷۳۴۹	-۰/۰۰۲۸
۲۰۰۳	۰/۹۴۶۱	۰/۹۸۴۹	۰/۸۱۱۱	۰/۸۱۶۵	۰/۸۰۶۰	۰/۰۲۲۳
۲۰۰۴	۰/۹۳۳۴	۰/۹۷۵۵	۰/۸۸۹۹	۰/۷۸۶۳	۰/۸۲۴۶	۰/۱۳۳۲
۲۰۰۵	۰/۹۰۶۵	۰/۹۸۲۲	۰/۸۶۵۷	۰/۷۲۶۵	۰/۷۱۹۱	۰/۱۲۱۷
۲۰۰۶	۰/۸۲۱۰	۰/۹۸۷۹	۰/۸۵۹۳	۰/۵۶۰۷	۰/۶۶۵۲	-۰/۱۰۵۸
۲۰۰۷	۰/۸۰۸۹	۰/۹۸۵۱	۰/۸۵۵۹	۰/۴۵۷۵	۰/۷۰۵۳	۰/۲۲۷۱
۲۰۰۸	۰/۸۳۷۷	۰/۹۶۷۴	۰/۹۳۲۲	۰/۵۹۷۰	۰/۵۶۰۹	۰/۱۶۹۳

مأخذ: یافته‌های تحقیق

ادامه جدول ۱. مقادیر شاخص مزیت نسبی آشکار شده متقارن (RSCA) رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز

کشورهای عمده صادرکننده

کشور سال	مصر	آلمان	کانادا	مراکش	بلغارستان	ویتنام
۱۹۹۵	۰/۹۵۴۰	-۰/۲۶۰۷	-۰/۱۰۴۸	۰/۸۵۳۰	۰/۷۱۲۳	۰/۵۰۴۲
۱۹۹۶	۰/۹۵۷۹	-۰/۳۴۷۳	-۰/۲۱۲۳	۰/۸۸۱۹	۰/۷۷۳۵	۰/۶۵۵۶
۱۹۹۷	۰/۹۳۵۷	-۰/۲۶۰۷	-۰/۱۰۹۴	۰/۸۹۷۶	۰/۸۹۸۴	۰/۴۸۵۵
۱۹۹۸	۰/۹۱۴۱	-۰/۲۵۵۱	-۰/۲۱۰۰	۰/۸۷۱۵	۰/۸۸۵۳	۰/۵۸۷۷
۱۹۹۹	۰/۹۱۷۶	-۰/۲۶۵۴	۰/۰۴۱۵	۰/۸۶۶۵	۰/۸۸۷۲	۰/۵۸۲۲
۲۰۰۰	۰/۹۴۹۱	-۰/۴۰۹۵	-۰/۱۳۹۱	۰/۷۸۷۰	۰/۸۳۱۹	۰/۶۸۶۳
۲۰۰۱	۰/۸۸۷۵	-۰/۴۴۵۱	-۰/۲۵۶۶	۰/۶۹۲۳	۰/۹۲۰۵	۰/۶۵۱۶
۲۰۰۲	۰/۸۴۶۲	-۰/۵۴۹۰	-۰/۳۵۲۵	۰/۷۵۱۰	۰/۹۱۶۸	۰/۶۰۹۲
۲۰۰۳	۰/۸۶۸۷	-۰/۳۹۵۶	-۰/۱۸۵۵	۰/۶۴۳۵	۰/۹۵۶۵	۰/۴۹۸۹
۲۰۰۴	۰/۸۸۹۲	-۰/۳۳۱۰	-۰/۰۸۱۸	۰/۸۰۲۱	۰/۹۵۵۴	۰/۴۰۸۵
۲۰۰۵	۰/۸۷۰۸	-۰/۳۴۷۲	-۰/۱۳۸۶	۰/۷۸۰۱	۰/۹۱۶۴	۰/۴۴۵۸
۲۰۰۶	۰/۸۷۶۸	-۰/۵۱۶۵	-۰/۴۷۹۷	۰/۵۱۱۵	۰/۸۸۰۹	۰/۱۴۰۳
۲۰۰۷	۰/۸۳۰۵	-۰/۵۶۲۵	-۰/۳۶۶۵	۰/۵۹۴۱	۰/۸۷۳۲	۰/۰۴۷۴
۲۰۰۸	۰/۸۸۰۴	-۰/۵۰۵۷	-۰/۱۷۶۴	۰/۸۳۸۷	۰/۹۲۰۷	۰/۰۱۵۵

مأخذ: یافته‌های تحقیق
پرتال جامع علوم انسانی

۴-۱. رتبه‌بندی کشورهای منتخب

در جدول (۲) رتبه کشورهای در مزیت نسبی صادرات گیاهان دارویی منتخب ارایه شده است. کشور سوریه به جز سال ۱۹۹۸ در بقیه سال‌ها در صدر جدول قرار دارد. دلیل این امر این است که سهم ارزش صادرات رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز سوریه نسبت به ارزش کل صادرات کشاورزی این کشور، در مقایسه با سایر کشورهای صادرکننده گیاهان دارویی منتخب بیشتر است. کشور بلغارستان از سال ۲۰۰۱ - ۲۰۰۷ همه ساله در مقام دوم قرار گرفته است بلغارستان با عضویت در سازمان تجارت جهانی در سال ۱۹۹۶ جایگاه مناسبی در مزیت نسبی صادراتی گیاهان دارویی منتخب از سال ۱۹۹۷ به بعد پیدا کرده است.

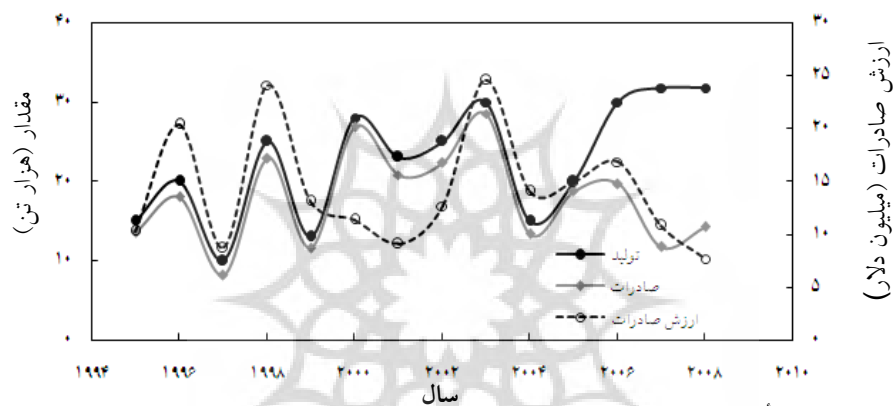
طبق نمودار (۱)، مقادیر تولید، صادرات و ارزش صادرات گیاهان دارویی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز ایران در سال ۱۹۹۸ نسبت به سال ۱۹۹۵ افزایش یافته و همزمان مزیت نسبی صادرات گیاهان دارویی منتخب ایران از رتبه سوم به اول ارتقا یافته است. کشور ایران بین سال‌های ۱۹۹۹ - ۲۰۰۱ به لحاظ مزیت نسبی صادراتی این محصولات، از رتبه دوم به چهارم تنزل یافته که دلیل این امر به روند نزولی ارزش صادرات گیاهان دارویی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز ایران طی این سال‌ها بر می‌گردد. بین سال‌های ۲۰۰۱ - ۲۰۰۲ به دلیل افزایش در مقدار تولید و ارزش صادرات گیاهان دارویی منتخب، مزیت نسبی این گیاهان دارویی به جایگاه سوم انتقال یافته و از ۲۰۰۱ تا سال ۲۰۰۵ در جایگاه سوم باقی مانده است. از سال ۲۰۰۵ به بعد با وجود افزایش تولید رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز، مزیت نسبی صادراتی گیاهان دارویی منتخب از رتبه سوم به رتبه ششم تنزل یافته است که دلیل این امر به روند نزولی ارزش صادرات گیاهان دارویی منتخب ایران بر می‌گردد.

کشور مصر از جمله کشورهای تولیدکننده و صادرکننده گیاهان دارویی منتخب است که طبق آمار فائو در زمینه تولید این محصولات از روند با ثباتی طی سال‌های ۲۰۰۸-۱۹۹۵ برخوردار بوده و جایگاه دوم تا پنجم مزیت نسبی صادراتی این گیاهان دارویی را به خود اختصاص داده است.

طبق آمار فائو بخش زیادی از تولیدات گیاهان دارویی منتخب مصر به مصرف داخلی این کشور می‌رسد و به همین دلیل در صادرات این محصولات در جایگاه هشتم جهان قرار گرفته است.

نمودار ۱. روند تغییرات مقادیر تولید، صادرات و ارزش صادرات رازیانه، بادیان،

انیسون و گشنیز ایران طی سال‌های ۱۹۹۵ - ۲۰۰۸

مأخذ: یافته‌های تحقیق

طبق آمار سایت فائو، کشور هند برترین تولیدکننده گیاهان دارویی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز جهان است. اما رتبه این کشور طی سال‌های مورد مطالعه در زمینه مزیت نسبی صادراتی این محصولات بین دوم تا هفتم جهان در نوسان بوده است. از سال ۱۹۹۵ (مقارن با عضویت کشور هند در سازمان تجارت جهانی) تا سال ۱۹۹۷، میزان صادرات گیاهان دارویی منتخب این کشور رشد قابل ملاحظه‌ای داشته که باعث افزایش جایگاه این کشور از رتبه ششم به چهارم شده است. از سال ۱۹۹۷ تا ۱۹۹۹ با کاهش مقدار صادرات و ارزش صادرات گیاهان دارویی منتخب هند، جایگاه این کشور در مزیت نسبی صادرات این گیاهان دارویی از رتبه چهارم به هفتم انتقال یافته است. از سال ۲۰۰۰-۲۰۰۳ جایگاه کشور هند در مزیت نسبی صادراتی این محصولات از رتبه چهارم به ششم تنزل یافته که دلیل آن کاهش مقدار صادرات و ارزش صادرات گیاهان دارویی منتخب هند بوده است. از سال ۲۰۰۴ به بعد جهشی در مقدار صادرات این گیاهان دارویی به

وجود آمده است (به جز سال ۲۰۰۵). به این ترتیب جایگاه این کشور به لحاظ مزیت نسبی صادراتی گیاهان دارویی منتخب به رتبه دوم در بین کشورهای صادرکننده این گیاهان دارویی ارتقا یافته است.

جدول ۲. جایگاه کشورهای عمده صادر کننده رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز بر اساس شاخص RSCA طی سال-

های ۲۰۰۸-۱۹۹۵

سال رتبه	۱۹۹۵	۱۹۹۶	۱۹۹۷	۱۹۹۸	۱۹۹۹	۲۰۰۰	۲۰۰۱
۱	سوریه	سوریه	سوریه	ایران	سوریه	سوریه	سوریه
۲	مصر	ایران	مصر	سوریه	ایران	مصر	بلغارستان
۳	ایران	مصر	ایران	مصر	مصر	ایران	مصر
۴	مراکش	مراکش	هند	ترکیه	بلغارستان	هند	ایران
۵	ترکیه	هند	بلغارستان	بلغارستان	مراکش	ترکیه	هند
۶	هند	ترکیه	مراکش	مراکش	ترکیه	بلغارستان	سنگاپور
۷	سنگاپور	سنگاپور	ترکیه	هند	هند	سنگاپور	ترکیه
۸	بلغارستان	بلغارستان	سنگاپور	سنگاپور	سنگاپور	مراکش	مراکش
۹	ویتنام	ویتنام	ویتنام	ویتنام	ویتنام	ویتنام	ویتنام
۱۰	چین	چین	چین	چین	کانادا	چین	چین
۱۱	کانادا	کانادا	کانادا	کانادا	چین	کانادا	کانادا
۱۲	آلمان	آلمان	آلمان	آلمان	آلمان	آلمان	آلمان

مأخذ: یافته‌های تحقیق

ادامه جدول ۲. جایگاه کشورهای عمده صادر کننده رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز بر اساس شاخص RSCA طی

سال‌های ۲۰۰۸-۱۹۹۵

سال رتبه	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸
۱	سوریه	سوریه	سوریه	سوریه	سوریه	سوریه	سوریه
۲	بلغارستان	بلغارستان	بلغارستان	بلغارستان	بلغارستان	بلغارستان	هند
۳	ایران	ایران	ایران	ایران	مصر	هند	بلغارستان
۴	ترکیه	مصر	هند	مصر	هند	مصر	مصر
۵	مصر	ترکیه	مصر	هند	ایران	ایران	مراکش
۶	هند	هند	سنگاپور	مراکش	سنگاپور	سنگاپور	ایران
۷	مراکش	سنگاپور	مراکش	ترکیه	ترکیه	مراکش	ترکیه
۸	سنگاپور	مراکش	ترکیه	سنگاپور	مراکش	ترکیه	سنگاپور
۹	ویتنام	ویتنام	ویتنام	ویتنام	ویتنام	چین	چین
۱۰	چین	چین	چین	چین	چین	ویتنام	ویتنام
۱۱	کانادا	کانادا	کانادا	کانادا	کانادا	کانادا	کانادا
۱۲	آلمان	آلمان	آلمان	آلمان	آلمان	آلمان	آلمان

مأخذ: یافته‌های تحقیق

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

کشور مراکش با وجود این که همواره جزو برترین صادرکنندگان و واردکنندگان رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز در جهان بوده اما جایگاه مناسبی به لحاظ مزیت نسبی صادرات این محصولات به خود اختصاص نداده است. به طور کلی با وجود این که کشور مراکش طی سالهای ۲۰۰۸-۱۹۹۵ روندی ثابت در میزان تولید گیاهان دارویی منتخب و روندی صعودی در میزان صادرات و ارزش صادرات این گیاهان دارویی داشته است، اما جایگاه کشور مراکش در زمینه مزیت نسبی صادرات گیاهان دارویی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز در رتبه چهارم تا هشتم جهان در نوسان بوده است. کشور ترکیه در زمینه میزان تولید و صادرات گیاهان دارویی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز طی سالهای مورد مطالعه روندی نزولی داشته است به طوری که این موضوع باعث شده جایگاه کشور ترکیه از رتبه پنجم در سال ۱۹۹۵ به رتبه هفتم در سال ۲۰۰۸ تنزل یابد. حتی در بعضی از سالها، جایگاه کشور ترکیه به رتبه هشتم کاهش یافته است.

کشور سنگاپور از جمله کشورهایی است که فاقد تولید گیاهان دارویی منتخب بوده اما این کشور علاوه بر صدور گیاهان دارویی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز، جزو واردکنندگان این گیاهان دارویی نیز بوده است. کشور سنگاپور بیشتر با صدور مجدد گیاهان دارویی منتخب وارداتی، از مزیت نسبی صادرات این محصولات بهره‌مند شده است. لذا علت تنزل در مزیت نسبی صادراتی گیاهان دارویی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز کشور سنگاپور به سیاست‌های تجاری (اعم از واردات و صادرات) آن بر می‌گردد و جایگاه کشور سنگاپور طی سالهای مورد بررسی بین رتبه‌های ششم تا هشتم در نوسان بوده است.

جایگاه نهم مزیت نسبی صادرات گیاهان دارویی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز کشورهای صادرکننده این گیاهان در تمام سالهای مورد بررسی به جز سالهای ۲۰۰۷ و ۲۰۰۸ به کشور ویتنام اختصاص داشته است.

کشور چین در زمینه تولید گیاهان دارویی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز، طی سالهای مورد بررسی همواره روندی صعودی داشته و رتبه دوم جهان را از نظر میزان تولید گیاهان دارویی منتخب به خود اختصاص داده اما بخش زیادی از تولیدات این گیاهان دارویی کشور چین به

مصرف داخلی این کشور می‌رسد و به همین دلیل چین در امر صدور گیاهان دارویی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز در رتبه هشتم بین کشورهای صادرکننده این محصولات قرار داشته است. جایگاه دهم مزیت نسبی صادرات گیاهان دارویی منتخب در میان سایر کشورهای صادرکننده در تمام سال‌های مورد بررسی به جز سال‌های ۱۹۹۹، ۲۰۰۷ و ۲۰۰۸ مختص کشور چین بوده است. کشور کانادا در سال ۱۹۹۵ همزمان با آغاز فعالیت سازمان تجارت جهانی به عضویت این سازمان در آمده و از همان زمان روند با ثباتی در زمینه مزیت نسبی صادرات گیاهان دارویی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز داشته و به جز سال ۱۹۹۹ در بقیه سال‌ها رتبه یازدهم جدول را به خود اختصاص داده است.

کشور آلمان که مانند کشور سنگاپور فاقد تولید گیاهان دارویی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز بوده، از جمله واردکنندگان این محصولات می‌باشد. جایگاه این کشور همه ساله در پایین‌ترین سطح در جدول شاخص مزیت نسبی بوده است.

۵. نتیجه‌گیری

مقادیر شاخص RSCA در دوره مورد بررسی نشان می‌دهد نه تنها ایران قادر نبوده به رتبه‌های برتر جهانی در خصوص مزیت نسبی صادراتی گیاهان دارویی منتخب دست یابد بلکه جایگاه آن از سوم به ششم تنزل یافته است. علت این تنزل متأثر از روند تغییرات ارزش صادرات این محصولات است. تضعیف جایگاه ایران به خصوص از سال ۲۰۰۵ به بعد نشان می‌دهد پذیرش ایران به عنوان عضو ناظر سازمان تجارت جهانی، اثر مثبتی بر مزیت نسبی صادرات گیاهان دارویی منتخب نداشته است. لذا پیشنهاد می‌گردد مسئولان امر، جهت تشکیل اتحادیه با سایر کشورهای صادرکننده برای افزایش قیمت و درآمدهای صادراتی و بهره‌گیری از قدرت انحصاری، برنامه‌ریزی دقیقی انجام دهند. طبق بررسی‌های انجام شده، نوساناتی در روند شاخص RSCA ایران در طول دوره مورد بررسی مشاهده می‌شود. این مسأله نیز حاکی از نبود برنامه‌ای مشخص برای صادرات

گیاهان دارویی رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز ایران است. بنابراین طراحی یک راهبرد با ثبات برای ساماندهی ساختار صادراتی این محصولات پیشنهاد می‌گردد.

منابع

- انویه تکیه، لورنس (۱۳۸۶). مقایسه مزیت نسبی صادرات سیب ایران با کشورهای عمده صادرکننده این محصول. *نشریه اقتصاد کشاورزی و توسعه*، ۱۵(۵۸): ۱۷۹.
- انویه تکیه، لورنس، چیدری، امیرحسین، خلیلیان، صادق، پیکانی، غلامرضا (۱۳۸۲). بررسی مزیت نسبی سبب درختی ایران از دیدگاه تولید و صادرات، چهارمین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران، دانشگاه تهران، دانشکده کشاورزی، کرج.
- دایی، بابک (۱۳۷۶). تجزیه و تحلیل مبانی نظری مزیت نسبی و کاربرد آن در بخش صنعت ایران (مقایسه‌ای بین‌المللی). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- کرباسی، علیرضا، کریم کشته، محمدحسین، هاشمی تبار، محمود (۱۳۸۴). بررسی مزیت نسبی تولید پنبه آبی در استان گلستان. *نشریه اقتصاد کشاورزی و توسعه*، ۱۳(۵۰): ۴۲-۴۵.
- کشفی بناب، علیرضا (۱۳۸۸). مزیت نسبی اقتصادی کشت و تجارت گیاهان دارویی در ایران و ارزش آن در بازارهای جهانی. *مجله سبز زیست*، ۲(۵-۶): ۴۸-۳۶.
- ملکشاهیان، مهران (۱۳۸۲). بررسی مزیت نسبی صنعت پتروشیمی ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده اقتصاد.
- مهرابی بشرآبادی، حسین و پاکروان، محمدرضا، شکیبایی، علیرضا (۱۳۸۹). بررسی مزیت نسبی و نقشه‌ریزی تجاری صادرات خرمای ایران. *فصلنامه اقتصاد کشاورزی*، ۴(۲): ۸۱-۶۳.
- نصیبیان، شهریار، قریشی ابهری، سید جواد، فرح آور، فاطمه، دامن کشیده، مرجان (۱۳۹۰). بررسی مزیت نسبی تولید ذرت در ایران، *فصلنامه مدل‌سازی اقتصادی*، ۵(۱): ۱۲۲-۱۲۳.
- نجفی علمدارلو، حامد، حسنی، یوسف (۱۳۸۸). بررسی مزیت نسبی تولید و صادرات و شناسایی بازارهای هدف زیره سبز. *مجله تحقیقات اقتصاد کشاورزی*، ۱(۳): ۱۲۲-۱۰۱.
- Amirteimoori, S., & Chizari, H. A. (2008). An investigation of comparative advantage of pistachio production and exports in Iran. *Journal of Agriculture Science Technology*, 10: 359-403.

- Brasili, A., & Epifani, P., & Helg, R. (2002). On the dynamics of trade patterns. *CESPRI*. Working Paper, No. 115, Italy.
- Laursen, K. (1998). Revealed comparative advantage of international specialization. *DRUID*, Working Paper (ISBN 87-7873-069-4).
- Serin, V., & Civan, A. (2008). Revealed comparative advantage and competitiveness: A case study for turkey towards the EU. *Journal of Economic and Social Research*, 10: 25-41.

